

Плеханов Д. О.,

д-р наук з держ. упр., доцент, завідувач кафедри
місцевого самоврядування та регіонального розвитку,
e-mail:-----

Светликова О. В.,

магістрант, Інститут державного управління
Чорноморський національний університет ім. Петра Могили,
м. Миколаїв, Україна
e-mail: irngabro@gmail.com

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА ЗАКОНОДАВЧА БАЗА РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

В статті автор досліджує основні нормативно-правові акти у сфері судової системи України, аналізує сучасну законодавчу базу реформування судової гілки влади, характеризує недоліки організації судоустрою в державі. Також автор визначає основні напрямки реформування в органах судової системи та вказує на ключові аспекти новацій у сфері організації судоустрою.

Ключові слова: суд; судова влада; судоустрій; судово-правова реформа; реформування; статус суддів; Верховний Суд України.

Постановка та актуальність проблеми. З моменту проголошення незалежності в Україні постійно відбуваються трансформаційні процеси у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Зокрема, активно реформується судова гілка влади, система судоустрою, питання правового статусу суддів тощо. Однак сьогодні в суспільстві панує тотальна недовіра до судової влади та правосуддя, люди зневірилися у можливостях судового захисту їх прав та законних інтересів. А це свідчить про те, що всі спроби переосмислити, вдосконалити судову гілку влади не увінчалися успіхом, не досягли своєї мети – створення незалежної, справедливої, професійної, гуманістично спрямованої та вільної від політичних інтересів судової влади. Сьогодні ми спостерігаємо новий виток судово-правової реформи – у вересні 2016 року набув чинності новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року. Як саме зміниться наша судова система із впровадженням цього нормативно-правового акту та яких напрямків та інститутів судоустрою торкнуться зміни хвилює все суспільство. Саме тому надзвичайної актуальності набуває питання дослідження основних напрямків та законодавчої бази реформування судової гілки влади у контексті реального утвердження верховенства права у суспільстві і забезпечення кожній людині права на справедливий судовий розгляд у незалежному та неупередженому суді.

Ступінь вивчення проблеми. Напрямки та правова основа реформування судової влади давно перебувають під пильною увагою науковців, серед яких С. О. Короєд [2], Я. Романюк [10], Р. Л. Сопільник [11], М. О. Фоменко [12] та інші, однак питання комплексного дослідження новітньої законодавчої бази

реформування судової системи залишається недостатньо дослідженим.

Мета статті – визначити основні напрямки та законодавчу базу реформування судової влади та сформулювати пропозиції щодо вдосконалення функціонування судової системи в Україні.

Виклад основного матеріалу. Після проголошення незалежності Україною першим нормативно-правовим актом, який закладав основи побудови системи судоустрою, стала Концепція судово-правової реформи в Україні, схвалена Постановою Верховної Ради України від 28 квітня 1992 року. Відповідно до цієї Концепції головною метою судово-правової реформи і формування незалежної судової влади була перебудова судової системи, створення нового законодавства, вдосконалення форм судочинства [6].

Після прийняття Конституції України 1996 року. Концепція судово-правової реформи, відігравши важливу роль у становленні судової влади в Україні, практично втратила значення програмного документа, хоча окремі положення Концепції тривалий час залишалися актуальними [2, с. 6–7].

Основним законом – Конституцією – на конституційному рівні було закріплено положення про те, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову. З часу прийняття Конституції утворено Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юрисдикції, створено єдину систему судів загальної юрисдикції на чолі з Верховним Судом України, запроваджено новий порядок призначення та обрання суддів, утворено Вищу раду юстиції, яка є відповідальною за формування професійного суддівського корпусу, встановлено судовий контроль над законністю затримання та

арешту осіб, над обмеженням таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, над застосуванням інших обмежень прав людини.

Важливо відмітити, що у 2001 році було ухвалено пакет законів, якими вносилися зміни до низки законів, що регулювали питання судоустрою, статусу суддів та судочинства. Ці зміни отримали назву «малі судові реформи» і пов'язані насамперед з утворенням єдиної системи судів загальної юрисдикції та запровадженням нової процедури оскарження судових рішень, санкціонування судом арешту, тримання під вартою і затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, проведення огляду та обшуку житла або іншого володіння особи.

Наступний важливий крок – прийняття Верховною Радою 7 лютого 2002 року Закону України «Про судоустрій України» [9]. Закон набув чинності у червні того ж року, визначив правові засади організації та діяльності судової влади в Україні, систему судів загальної юрисдикції, повноваження та порядок здійснення суддівського самоврядування, основні вимоги щодо формування корпусу професійних суддів та інші питання судоустрою. Зокрема, повноваження щодо організаційного забезпечення діяльності судів від Міністерства юстиції України було передано новій структурі у системі виконавчої влади – Державній судовій адміністрації, утвореній для організаційного забезпечення діяльності судів.

З 2010 року розпочався важливий етап реформування судової системи з прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів», який суттєво змінив ситуацію у сфері здійснення правосуддя. Зокрема, відповідно до зазначеного закону: завершено створення вертикалі системи судів загальної юрисдикції на чолі з вищими спеціалізованими судами; утворено Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ; ліквідовано військові суди. Важливим нововведенням зазначеного Закону стало запровадження інституту слідчого судді задля забезпечення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

Слід відзначити, що Законом 2010 року передбачено, що функції з добору кандидатів на посади суддів та притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності зосереджені у Вищій кваліфікаційній комісії суддів України. Також законодавець запровадив: процедуру добору кандидатів на посади суддів на засадах конкурсності та, теоретично, прозорості; запроваджено механізм притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Новим законом скорочено терміни розгляду справ в апеляційній та касаційній інстанціях та запроваджено автоматизовану систему документообігу та розподілу справ [7].

Після впровадження вказаного Закону система судоустрою стала дещо обтяженою та громіздкою. Так, чотириохланкова система інстанційності судів позбавила Верховний Суд реальних повноважень. На думку Р. Л. Сопільник, Верховний Суд України втратив визначену Конституцією ознаку «найвищого судового органу», що може призвести до втрати організаційної

і процесуальної єдності судової системи. Запропонована форма децентралізації має наслідком «політичну приватизацію» тієї чи іншої спеціалізованої юрисдикції судової системи і як наслідок – порушення принципу її незалежності [11, с. 102].

Окремо слід зазначити про нерівномірне навантаження місцевих загальних судів та спеціалізованих – господарських та адміністративних. Так, згідно статистичних даних, спеціалізовані суди як суди першої інстанції розглядають лише близько 15 % усього масиву справ, це дуже малий відсоток, якщо порівняти обсяги фінансування та затрат на функціонування спеціалізованих ланок судової системи.

В період політичної, соціальної та економічної кризи відсутність чіткого стратегічного бачення моделі судової системи України, системних, послідовних кроків у побудові судової системи, намагання вирішувати проблеми ситуативно, виходячи з побажань сил, які на той чи інший момент перебували на політичному олімпі, призвело до того, що якість та ефективність функціонування судової системи перестали задовольняти очікування суспільства. Особливо гостро ця проблема постала в період громадянського протистояння кінця 2013 – початку 2014 року [2, с. 8].

Щоб виправити ситуацію, в квітні 2014 року було прийнято Закон України «Про відновлення довіри до судової влади», який був спрямований на організацію проведення спеціальної перевірки суддів судів загальної юрисдикції як тимчасового посиленого заходу з використанням існуючих процедур розгляду питань про притягнення суддів судів загальної юрисдикції до дисциплінарної відповідальності і звільнення з посади у зв'язку з порушенням присяги з метою підвищення авторитету судової влади України та довіри громадян до судової гілки влади, відновлення законності і справедливості [3].

Наступним кроком судової реформи стало прийняття 12 лютого 2015 року Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» [5], яким з метою підвищення національних стандартів судоустрою і судочинства та забезпечення права на справедливий суд вносилися зміни до ряду нормативно-правових актів, зокрема, процесуальних кодексів, які стосувались здебільшого розширення повноважень Верховного Суду України. Цим же Законом була прийнята оновлена редакція Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яка передбачала впровадження конкурсного порядку добору суддів на всі посади, забезпечення прямого оскарження рішень вищих судів до Верховного Суду України, розширення підстав такого оскарження, впровадження суддівських досьє та кваліфікаційного оцінювання суддів, спрощення системи органів суддівського самоврядування, заходи щодо забезпечення прозорості розподілу справ, відкритості судових засідань, оприлюднення судових рішень.

Однак подальше реформування судоустрою не могло відбуватися без змін до Основного Закону – Конституції України. 02 червня 2016 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [4] та новий Закон України «Про судоустрій і

статус суддів» [8], які набрали чинності 30 вересня 2016 року.

Основні напрямки у реформування судової влади сьогодні це, по-перше, повернення до триланкової системи. Систему судоустрою складатимуть місцеві суди, апеляційні суди і Верховний Суд. Тобто зникає додаткова ланка між апеляційними судами та Верховним Судом. Усі районні, міжрайонні, міські суди згодом замінять створені місцеві окружні суди. До найвищого в країні Верховного Суду входитимуть п'ять підрозділів: Велика палата, касаційний адміністративний суд, касаційний господарський суд, касаційний кримінальний суд та касаційний цивільний суд. Триланкова судова система, яка складається з судів першої інстанції, судів апеляційної інстанції та єдиного касаційного суду (найвищого судового органу держави) відповідає європейським стандартам і ефективно функціонує в переважній більшості європейських країн [10, с. 49–50].

По-друге, нова процедура добору та призначення суддів на посади. Відтепер суддів призначатиме на посаду безстроково Президент України на підставі та в межах подання Вищої ради правосуддя. Більше не буде 5-річного строку та впливу Верховної Ради на процес призначення суддів. Водночас, Президент України позбавляється права створювати та ліквідувати суд. Це право переходить до Верховної Ради України.

По-третє, звужується обсяг суддівської недоторканності: без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину [1]. В таких випадках згода не потребується.

По-четверте, запроваджуються нові антикорупційні заходи, серед яких подання суддями крім декларацій про доходи та майно також декларацій доброчесності та родинних зв'язків, моніторинг життя суддів з метою встановлення відповідності рівня життя судді наявному у нього та членів його сім'ї майну і одержаним ними доходам. Моніторинг може проводитися на вимогу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя та в інших випадках, визначених законом. Поки що не дуже зрозуміло, які органи будуть здійснювати моніторинг, та як результати моніторингу можуть бути використані.

Поетапно збільшується винагорода суддів, рівень заробітної плати залежатиме також від того, чи пройде суддя кваліфікаційне оцінювання.

По-п'яте, передбачається створення спеціалізованих судів: Вищого антикорупційного суду та Вищо-

го суду з питань інтелектуальної власності, що діятимуть як суди першої інстанції для відповідних категорій справ. На думку автора, незрозуміло, чому на сьогодні виникла необхідність створити саме такі спеціалізовані суди. Адже таких категорій справ на сьогодні не так багато. Можливо, це спроба показати, що в нашій державі все ж планують боротися з корупцією та захищати інтелектуальну власність. Хоча на практиці в цих сферах панує повна бездіяльність.

По-шосте, Законом передбачено ще один орган – Громадська рада доброчесності, який утворюється з метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності для цілей кваліфікаційного оцінювання. Членами Громадської ради доброчесності можуть бути представники правозахисних громадських об'єднань, науковці-правники, адвокати, журналісти, які є визнаними фахівцями у сфері своєї професійної діяльності, мають високу професійну репутацію та відповідають критерію політичної нейтральності та доброчесності [8]. Громадська рада створена у листопаді 2016 року, поки що було проведено одне організаційне засідання. Чи буде корисною та ефективною її робота покаже лише час.

На думку О. М. Фоменка, за підсумками зробленого у сфері правосуддя, можна зробити висновок, що при вирішенні проблеми реформування судової системи домінує формальний підхід. На перше місце висувається проблема структури судових установ, а мета правосуддя враховується лише настільки, наскільки це є сумісним з інтересами суб'єктів реформаторського процесу [12].

Таким чином, зазначимо, що судова реформа в Україні визнана пріоритетною, впродовж декількох років поетапно будуть впроваджуватися новачки Закону України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 року, які спрямовані на організацію та функціонування судової влади на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів, забезпечення права кожного на справедливий суд, відновлення довіри суспільства до правосуддя, перетворення судів на інститути реального захисту прав та законних інтересів громадян України.

Подальших досліджень потребує аналіз практичного застосування положень законодавства у сфері реформування судової гілки влади та судоустрою України, а також напрямки удосконалення функціонування інституту адвокатури, сфери виконавчого провадження та інших видів діяльності, що тісно пов'язані з відправленням правосуддя.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>.
2. Короед С. О. Концепція реформування судової влади в Україні / С. О. Короед, І. О. Кресіна, С. В. Прилуцький // Судова апеляція. – 2015. – № 3 (40). – С. 6–34.
3. Про відновлення довіри до судової влади. Закон від 08.04.2014 р. № 1188-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1188-18>.
2. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя). Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1401-19/paran2#n2>.

3. Про забезпечення права на справедливий суд. Закон України від 12.02.2015 р. № 192-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/192-19>.
4. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні. Постанова Верховної Ради України від 28.04.1992 р. № 2296-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2296-12>.
5. Про судоустрій і статус суддів. Закон від 07.07.2010 р. № 2453-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.
6. Про судоустрій і статус суддів. Закон від 02.06.2016 р. № 1402-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
7. Про судоустрій України. Закон від 07.02.2002 № 3018-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3018-14>.
8. Романюк Я. Реформування судової влади в Україні / Я. Романюк, О. Святоцький // Право України. – 2014. – № 11. – С. 14–73.
9. Сопільник Р. Л. Концепція вдосконалення судоустрою України / Р.Л. Сопільник // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2011. – Вип. 6. – С. 101–105.
10. Фоменко М. О. Судово-правова реформа в Україні / М. О. Фоменко // Право. – 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/10_NPE_2009/Pravo/44028.doc.htm.

*Д. Плеханов,
О. Светликова,*

Чорноморський національний університет ім. Петра Могили, г. Николаев, Україна

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ И ЗАКОНОДАТЕЛЬНАЯ БАЗА РЕФОРМИРОВАНИЯ СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ В УКРАИНЕ

В статье автор исследует основные нормативно-правовые акты в сфере судебной системы Украины, анализирует современную законодательную базу реформирования судебной ветки власти, характеризует недостатки организации судоустройства в государстве. Также автор определяет основные направления реформирования в органах судебной системы и указывает на ключевые аспекты новаций в сфере организации судоустройства.

Ключевые слова: суд, судебная власть; судоустройство; судебно-правовая реформа; реформирование; статус судей; Верховный Суд Украины.

*D. Plekhanov,
O. Svetlikova,*

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine

MAIN DIRECTIONS AND LEGISLATIVE BASIS FOR REFORMING THE JUDICIAL AUTHORITY IN UKRAINE

In the article the author examines the main regulations in the judicial system of Ukraine, analyzes the modern legislation reforming the judiciary, describes the the shortcomings in the organization of the judicial system in the country. The author also defines the main directions of reforming the judicial system in the organs and indicates the key aspects of the innovations in the sphere of the judicial system.

Key words: court; judicial branch; judicial system; judicial reform; reforming; status of judges; the Supreme Court of Ukraine.

Рецензенти: *Ємельянов В. М.*, д-р наук з держ. упр., професор;
(Чорноморський національний університет імені Петра Могили)
Євтушенко О. Н., д-р політ. наук, професор.
(Чорноморський національний університет імені Петра Могили)

© Плеханов Д. О., Светлікова О.В., 2017

Дата надходження статті до редколегії 15.12.17